

Класифікація ризиків у процесі здійснення фінансового планування

Досліджено сутність поняття ризик в процесі здійснення фінансового планування. Проведено класифікацію ризиків. Подана достатньо повна і всебічна система класифікації ризиків в процесі здійснення фінансового планування. Досліджено та наведено фактори, які безпосередньо впливають на величину ризиків супроводжуваних процес фінансового планування. До кожного виду ризику визначено повний набір відокремлених незалежних ознак. При цьому встановлено, що частина ознак залежить тільки від виду ризику, а інша визначається характером ризикової ситуації.

Обґрунтовано наявність невизначеності, характерної для динамічного й нестационарного зовнішнього середовища, і ризиків різної природи й сили впливу на ефективність фінансового планування, призводить до необхідності розробки й упровадження на підприємстві ефективної системи фінансового планування.

Ключові слова: сутність; фінансове планування; ризик; фінансовий ризик; зовнішнє та внутрішнє середовище.

Вступ. Стійка робота підприємств у ринкових умовах неможлива без використання сучасних методів управління фінансами. Одним з основних напрямків підвищення ефективності фінансового менеджменту є вдосконалення фінансового планування. Вітчизняний та зарубіжний практичний досвід говорить про те, що проблема удосконалення фінансового планування на мікрорівні продовжує залишатися актуальною. Планування стабілізує діяльність підприємства в умовах непередбачуваності ринкових відносин.

Водночас, процес фінансового планування завжди супроводжується певними ризиками, які відіграють важливу роль при прийнятті рішень за умов ринкової економіки. Хоча наслідки ризику найчастіше виявляються у вигляді фінансових витрат або неможливості отримання очікуваного прибутку, необхідно усвідомити, що ризик – це не тільки небажані наслідки прийнятих рішень. Небезпека не здійснення наміченого результату – це лише одна сторона ризику. Інша його сторона, про яку часто забувають, – це вірогідність перевищення очікуваного ефекту. Таким чином, ризик завжди має дві сторони, погану і хорошу. Бажання повністю позбутися від ризиків неефективне. Переваги рішень з малим відсотком ризику призводить до неповного використання наявних можливостей, протидії необхідним технічним та організаторським новинкам, в результаті – до зниження конкурентоспроможності підприємства. Вибір середніх та найризикованіших рішень у перспективі, може виявитися найризикованішим проектом для господарюючого суб'єкта, тому фінансове планування не повинно прагнути до мінімізації ризику.

У процесі планування фінансовий менеджер повинен виявляти наявні ризики, оцінювати і вимірювати їх, а потім вирішити, які з них варто прийняти, а які ні. Задача управління – не виключити ризик, а точно виявити його і забезпечити захист від найнебезпечніших наслідків, зберігаючи відкрити можливість скористатися сприятливими змінами.

Здійснення ефективного фінансового планування на підприємстві є досить важливим і можливе лише за умов достовірного визначення рівня того чи іншого ризику, що обумовлює актуальність даної теми.

Мета статті – аналіз ризиків внутрішнього й зовнішнього середовища, що впливають на ефективність здійснення фінансового планування розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній економічній літературі вже накопичений достатній досвід щодо дослідження ризику. Зокрема значний внесок у дослідження проблем визначення ризику, зробили українські та іноземні науковці, серед яких: В.М. Аньшин [1], І.Т. Балабанов [2], І.А. Бланк [4], В.В. Вітлінський [5] та інші. Водночас, питання щодо класифікації ризиків в процесі фінансового планування є досить не достатньо дослідженими що призвело до вибору теми наукового дослідження.

Викладення основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку підприємництва в нашій країні підприємства здійснюють свою діяльність в умовах ринкової економіки, що характеризується високим рівнем невизначеності, пов'язаними із взаємодією сукупності ризиків, супроводжуваних процес фінансового планування. Результат їх впливу відображається у зниженні фінансових результатів, порушенні фінансової стабільності підприємницьких структур, що визначає необхідність їх виявлення при формуванні процесу фінансового моніторингу зовнішніх та внутрішніх умов господарювання.

Давньогрецьке слово «ризик» буквально означає «стрімка скеля», що підтверджує потенційну реальність небезпеки, якщо ігнорувати очевидність загроз при гірських походах [6]. Дані понятійні вирази вміщують зміст ситуацій, які обмежені можливими загрозами і невикористаними можливостями. Як правило, в науковій літературі «ризик» розглядається з багатьох позицій.

Балабанов І.Т. розглядає поняття ризик з двох позицій. З історичної – ризик являє собою усвідомлену людиною ймовірну небезпеку. Як економічна категорія ризик являє собою подія, яка може відбутися або не відбутися. У результаті настання такої події можливі три економічні результати: негативний (програв, збиток), нульовий, позитивний (виграш, вигода, прибуток) [2].

Фінансовий ризик – ймовірність виникнення непередбачуваних фінансових втрат (зниження очікуваного прибутку, доходу, або втрата частини чи всього капіталу) в ситуації невизначеності умов фінансової діяльності підприємства [3].

Як відомо, фінансове планування пов'язане з визначенням майбутніх станів нестационарного й динамічного зовнішнього середовища, тому під ризиком фінансового планування слід розуміти ймовірність невиконання фінансових планів у результаті зміни чинників зовнішнього чи внутрішнього середовища, а також при невідповідності та неефективності використовуваних моделей, методів і процедур фінансового планування. З іншого боку, фінансове планування можна розглядати як чинник, який буде впливати на всі аспекти його фінансово-економічної й виробничої діяльності. Тоді ризик фінансового планування розумітиметься як ймовірність зниження фінансової стійкості та ефективності функціонування в результаті недосконалості існуючої системи фінансового планування.

Методика аналізу і оцінка ризиків, супроводжуючих процес фінансового планування в підприємстві повинна включати в себе наступні етапи (рис. 1).

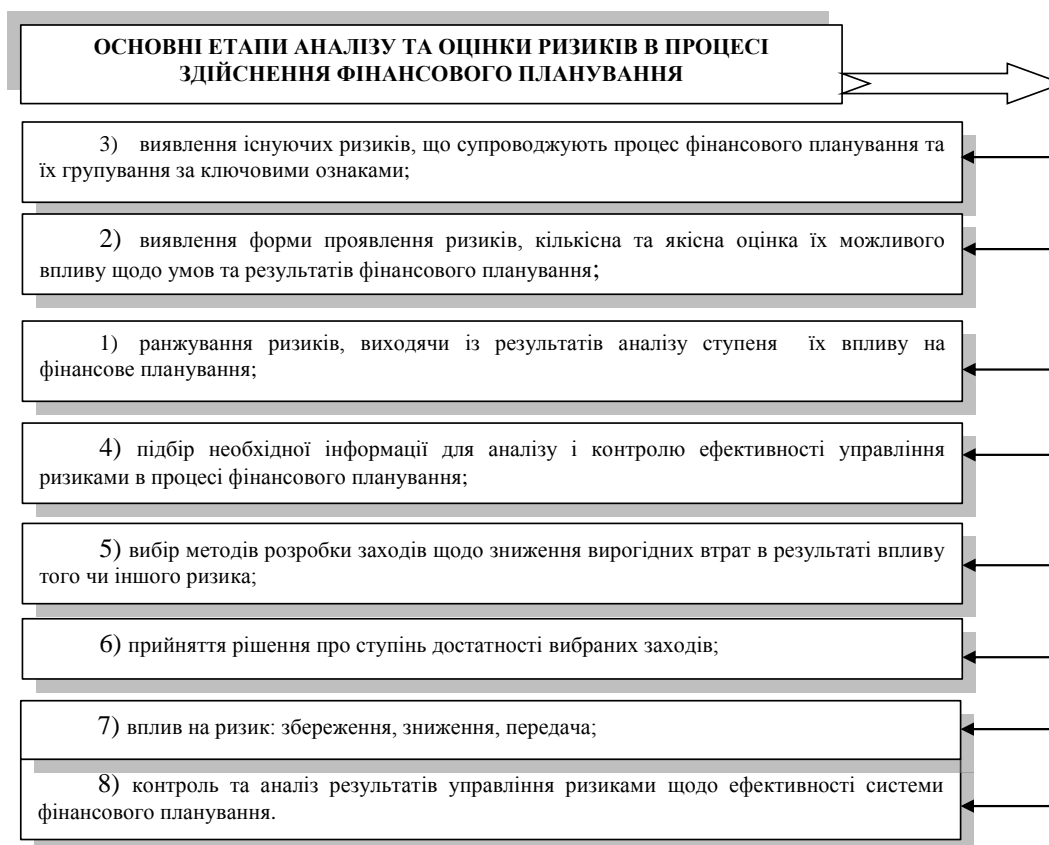

Рис. 1. Основні етапи методики аналізу і оцінка ризиків, супроводжуючих процес фінансового планування в підприємстві

Управління ризиками, пов'язаними з розробкою фінансових планів, можна охарактеризувати як сукупність організаційно-економічних заходів спрямованих на своєчасне виявлення, оцінку, попередження та контролю подій часто випадкового та непередбачуваного характеру під час виконання та реалізації фінансового планування на підприємстві, спроможних викликати фінансові, організаційні чи правові перешкоди його здійснення.

Ефективність управління ризиками у фінансовому плануванні значною мірою визначається їх класифікацією. Наразі, науково-обґрунтована класифікація ризиків дозволить чітко визначити місце і роль кожного ризику в загальній системі. Вона створює сприятливі умови щодо ефективності використання відповідних методів та прийомів управління конкретним видом ризику. Тому класифікація ризиків щодо здійснення процесу фінансового планування та побудови фінансових планів набуває надзвичайно важливого значення, оскільки ідентифікація ризику дозволить визначити фактори, що його спричиняють, а також учасника операції, який приймає його на себе. Фінансове планування за своєю сутністю являється імовірним процесом за якого вплив факторів на фінансову стабільність має як позитивний, так і негативний характер. Оскільки підприємство являється самостійним суб'єктом системи підприємництва, але разом з тим здійснює свою діяльність в умовах взаємодії з зовнішнім економічним середовищем, вплив ризиків також має відповідні напрямки – зовнішні та внутрішні. З урахуванням напрямку виявлення ризиків, що супроводжують процес фінансового планування на підприємстві, класифікацію ризиків доцільно поділити на дві групи – зовнішні ризики та внутрішні ризики, визначення яких дозволить сформулювати процедури фінансового моніторингу зовнішнього та внутрішнього середовища господарюючого суб'єкта з метою коригування фінансових планів в разі зміни тих чи інших чинників (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація ризиків, що виникають в процесі фінансового планування

Найменування ризику	Форма виявлення ризику	Заходи щодо зниження рівня ризику
<i>Зовнішні ризики</i>		
Ризик пов'язаний із зміною кон'юнктури ринку щодо особливостей здійснення підприємницької діяльності.	Невиконання планових показників щодо доходів та витрат.	Формування аналітичної бази. Диверсифікація діяльності.
Ризики, що пов'язані з високим темпом інфляції.	Невиконання планових показників щодо витрат.	Облік темпів інфляції при розрахунку фінансових показників.
Ризики, пов'язані зі змінами тарифів на послуги природних монополій.	Невиконання планових показників щодо витрат. Зниження платоспроможності.	Аналіз тарифної політики підприємств природних монополій. Планування витрат з врахуванням зростання тарифів.
Ризики, що пов'язані зі змінами податкового законодавства.	Невиконання планових показників щодо доходів.	Вдосконалення податкового планування.
Ризик зміни принципів фінансування діяльності господарюючого суб'єкта.	Зниження фінансової стійкості. Зниження платоспроможності.	Планування фінансових резервів. Коригування стратегічних планів розвитку. Коригування фінансових планів за джерелами фінансування, щодо доходів, витрат та прибутку.
<i>Внутрішні ризики</i>		
Ризики, пов'язані з вибором помилкової стратегії розвитку підприємства.	Невиконання планових показників щодо доходів та витрат.	Коригування стратегічних планів розвитку.
Ризик використання неадекватних методів та моделей щодо здійснення фінансового планування.	Невиконання планових показників щодо доходів та витрат. Зниження фінансової стійкості.	Удосконалення методичного забезпечення фінансового планування.
Ризик щодо використання недостовірної інформації.	Невиконання планових показників щодо доходів та витрат. Зниження фінансової стійкості.	Формування інформаційної та аналітичної бази суб'єкта підприємництва.
Ризик операційних помилок при здійсненні розрахунків показників фінансових планів.	Невиконання планових показників щодо доходів та витрат. Зниження фінансової стійкості. Зниження платоспроможності.	Вдосконалення організації системи фінансового планування підприємства.

Сукупність зовнішніх ризиків, що супроводжують процес фінансового планування, відображає зміну зовнішніх факторів. Ризик, пов'язаний із зміною кон'юнктури ринку щодо особливостей здійснення підприємницької діяльності. Прояв впливу даних ризиків полягає в ймовірній зміні таких ринкових факторів як попит і пропозиція на той чи інший вид діяльності. За сучасних умов вплив даної групи ризиків особливо актуальний у зв'язку зі зниженням платоспроможності споживачів у поточному періоді.

Оскільки, планові показники щодо кількості платоспроможних споживачів слугують основою розрахунку планових показників доходів та витрат підприємницької структури, форма прояву даного ризику полягає у невиконанні даних показників. Знизити рівень ризиків, пов'язаних зі змінами на ринку відповідно до особливостей господарської діяльності, можливо у випадку формування аналітичної бази і диверсифікації підприємства. Диверсифікація діяльності дозволить зберегти діяльність суб'єкта підприємництва шляхом зміни своєї діяльності більш затребуваною на ринку товарів та послуг і таким способом забезпечить стійкий розвиток підприємства за умов зміни факторів.

Ризики, що пов'язані з високими темпами інфляції. Інфляційний ризик проявляється в результаті знецінення грошових коштів, доходів та прибутку, а також збільшенні витрат, пов'язаних зі збільшенням розміру суми платежів щодо заборгованостей. При формуванні фінансових планів даний ризик набуває значного значення в зв'язку з особливостями виду господарської діяльності суб'єкта підприємництва та його фінансування. Позитивні та негативні потоки грошових коштів розбалансовані за часом, так як оплата за товари чи послуги складає найбільш вагомий частину фінансового плану. Водночас, залежно від виду діяльності підприємства залежить рівень накопичення його доходів (протягом року, позезонно). Свої витрати підприємство сплачує за мірою їх виникнення на протязі всього планового періоду. Зростання інфляції викликає зрощання витрат, однак сума доходів до розподілу залишається рівною надходженням на початок планового періоду. Тому при формуванні показників доходів та витрат фінансового плану заслуговує особливій увазі саме зміна суми вартості грошей за часом під впливом інфляційного фактора ризику.

Ризики, пов'язані зі зміною тарифів на послуги природних монополій. Матеріально-технічна база суб'єкта підприємництва являє собою складний майновий комплекс, функціонування якого здійснюється за рахунок послуг природних монополій. Тарифи на надані послуги як правило, закладаються у витратну частину консолідованого кошторису підприємства, тому неврахована зміна тарифів призведе до невиконання планових показників щодо витрат та ймовірного зниження платоспроможності. Для обґрунтованого формування планових показників витрат необхідно передбачити таку процедуру фінансового моніторингу як аналіз тарифної політики підприємств природних монополій та планування витрат відповідно до росту тарифів.

Ризики, пов'язані зі зміною податкового законодавства. Сума зобов'язань щодо обов'язкових платежів в дохід держави (податків) складає значну частину в загальній сумі витрат підприємства. Не врахування в процесі фінансового планування зміни ставок податкових платежів призведе до незапланованого зрощання податкового тягаря і, відповідно, до виконання планових показників доходів пов'язаних зі збільшенням розміру податків, скасування податкових пільг, зміни термінів і умов здійснення податкових платежів. Удосконалення податкового планування господарюючого суб'єкта дозволить знизити ймовірність впливу фінансових ризиків і дозволить більш ефективно використовувати фінансові ресурси.

Ризик зміни принципів фінансування діяльності господарюючого суб'єкта. Даний вид ризиків на сучасному етапі розвитку організаційно-економічного механізму функціонування підприємства має особливу значущість. Оскільки саме принципи фінансування є визначальним фактором розвитку підприємницької структури та обумовлює сукупності можливих джерел фінансування діяльності підприємства, а також створює підґрунтя для формування фінансових та стратегічних планів розвитку. Відповідно, зміна принципів спричинить зміни в структурі джерел фінансування та можливостей їх використання, що може призвести до зниження фінансової стійкості та платоспроможності підприємства. З ціллю зниження рівня ризику на підприємстві необхідно формувати фінансові резерви для забезпечення джерела заміщення фінансування, створювати гнучку систему стратегічного планування, а також механізму внесення змін в фінансові плани щодо доходів, витрат та прибутку підприємства.

Група внутрішніх ризиків включає в себе наступні ризики, супроводжуючі процес фінансового планування:

Ризики, пов'язані з вибором помилкової стратегії розвитку підприємства. Помилки при виборі стратегічних напрямів розвитку підприємства створюють умови для формування необґрунтованих стратегічних планових показників. Оскільки показники фінансових планів розраховуються на основі стратегічних орієнтирів, погрішності у їх визначенні приведуть до невиконання планових показників щодо доходів та витрат, що може спричинити зниження фінансової стійкості підприємства. У зв'язку з цим, враховуючи вірогідність характеру стратегічного і фінансового планування, для зниження рівня даних ризиків суб'єктам господарювання необхідно сформувати ефективний механізм коригування стратегічних планів та відповідно, порядку внесення змін в фінансові плани.

Ризик використання неадекватних методів та моделей щодо здійснення фінансового планування. Методична компонента організації фінансового планування включає в себе методологічну та методичну базу щодо формування та використання фінансових планів, створену з урахуванням усіх особливостей фінансів та фінансового планування підприємства. Водночас, вибір адекватних методів забезпечить

фінансову стабільність підприємницької структури, а також обґрунтування її планових показників доходів та витрат. Сучасне методичне забезпечення фінансового планування дозволяє сформувати методичний комплекс для усіх видів фінансових планів підприємства та дозволить знизити рівень даного ризику. Ризик використання недостовірної інформації. Інформаційний елемент системи фінансового планування виконує функцію інформаційного забезпечення процесу формування та виконання фінансових планів різних рівнів, а також забезпечення економічної безпеки та необхідного захисту інформації щодо реалізації процесу формування та використання фінансових планів підприємства. Інформація що необхідна для розробки фінансових планів будь якого рівня, контролю та аналізу їх використання, може бути згрупована за джерелами її формування – внутрішня та зовнішня інформація.

Внутрішню інформацію формують дані про фінансові результати, можливості та фінансовий стан суб'єкта підприємництва (дані бухгалтерського та управлінського обліку).

Зовнішня інформація включає в себе: соціально-економічну інформацію; дані прогнозів кон'юнктури ринку, прогнозів про рівень життя населення; прогноз валового внутрішнього продукту; прогноз темпів інфляції, прогноз процентних ставок; нормативно-правову інформацію; аналітичну інформацію.

Крім формування інформації та аналітичної бази за рахунок підбору необхідних джерел інформації необхідно забезпечити її достовірність та обґрунтованість з цілю зниження ризику викривлення вхідної та вихідної інформації. Для формування ефективної інформації необхідно виконати вимоги її відповідальних за її достовірність та своєчасності, у зв'язку з цим доцільно встановити строки її надання та призначення осіб, відповідальних за її достовірність та оперативність збору, обробки та надання інформації.

Ризик операційних помилок при розрахунку показників фінансових планів. Організаційна складова процесу фінансового планування дозволяє встановити: кількість та функції структурних підрозділів підприємства, в чій обов'язки входить розробка, контроль та аналіз фінансових планів різних рівнів; сукупність центрів фінансової звітності, які відповідають за використання фінансового плану.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати проведеного дослідження дозволили зробити наступні висновки:

1. Наявність невизначеності, характерної для динамічного й нестационарного зовнішнього середовища, і ризиків різної природи й сили впливу на ефективність фінансового планування, призводить до необхідності розробки й упровадження на підприємстві ефективної системи фінансового планування.

2. Сформована достатньо повна і всебічна система класифікації ризиків в процесі здійснення фінансового планування.

3. До кожного виду ризику визначено повний набір відокремлених незалежних ознак. При цьому частина ознак залежить тільки від виду ризику, а інша визначається характером ризикової ситуації.

Перспективами подальших досліджень на основі застосування запропонованої класифікації щодо виникнення ризиків в складній системі фінансового планування наступним кроком має бути формування системи їх оцінки.

Список використаної літератури:

1. Аньшин В.М. Инвестиционный анализ : учебн. пособие / В.М. Аньшин. – М. : Дело, 2000. – 280 с.
2. Балабанов И.Т. Риск-менеджмент / И.Т. Балабанов. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 586 с.
3. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента : учебн. пособие / И.Т. Балабанов. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 512 с.
4. Бланк И.А. Основы инвестиционного менеджмента : в 2-х т. / И.А. Бланк. – К. : Эльга-Н : Ника- Центр, 2001. – 536 с.
5. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
6. Иллюстрированный толковый словарь иностранных слов. – М. : Эксмо, 2010. – 396 с.

References:

1. An'shin, V.M. (2000), *Investicionnyj analiz*, Delo, Moskva, 280 p.
2. Balabanov, I.T. (2006), *Risk-menedzhment*, Volters Kluver, Moskva, 586 p.
3. Balabanov, I.T. (1999), *Osnovy finansovogo menedzhmenta*, 2nd ed., dop. i pererab., Finansy i statistika, Moskva, 512 p.
4. Blank, I.A. (2001), *Osnovy investicionnogo menedzhmenta*, in 2 parts, Jel'ga-N, Nika- Centr, Kiev, 536 p.
5. Vitlins'kyj, V.V. and Velykoivanenko, G.I. (2004), *Ryzykologija v ekonomici ta pidpryjemnyctvi*, monografija, KNEU, Kyi'v, 480 p.
6. *Illjustrirovannyj tolkovyj slovar' inostrannyh slov* (2010), Jeksmo, Moskva, 396 p.

Оверчук Алла Василівна – старший викладач Житомирського державного технологічного університету. Наукові інтереси: фінансове планування, фінансовий аналіз.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2017.